

Odluka národa od štátu bude rovnako veľkým činom ako odluka cirkvi od štátu

Z rozhovoru Fedora Matejova a Zory Pruškovej: „Torzá môžu ukrývať viac krásy ako pohoria z mramoru“
In: Scriptum zaří-říjen 1994 a Fragment 5-6/1995

Matejov, Prušková:

[...] *Neraz sa v rozhovoroch vraciate k „iniciácii“, akou bol pre vás a pre vašich avantgardných, trocha starších rovesníkov Sigmund Freud a jeho psychoanalýza. Aj neskôr, po vytriezvení z ideologicko-utopistických projektov do polovice 50. rokov, vám svet, doba a pomery zrejme už nedovolili zabudnúť na freudovské lektúry. Ako je možné, že napriek určitej prítomnosti psychoanalýzy v slovenskej kultúre 40. rokov, akoby ňou moderná slovenská kultúra ani nebola produktívne poznamenaná. Nechajme nateraz bokom vnučujúce sa odkazy na nepriaznivé pomery a dovoľme si provokačnú otázku, či slovenský intelektuál, resp. spisovateľ sa tak nevyhol absolvovaniu jednej z kľúčových sebaanalytických „kríz“ stredoeurópskej alebo vôbec európskej kultúry. Možno aj preto „romantická tvár Slovenska“, ktorú tak prenikavo koncom 30. rokov analyzoval vám dobre známy M. Chorváth, má pod dnešnými transformačnými maskami tak obdivuhodne regeneračnú schopnosť.*

Špitzer: Kedysi dávno sme v *Kultúrnom živote* uverejnili rozhovor s indickým novinárom a nadpísali výrokom z jeho

úvah: „Správa je posvätná, komentár voľný.“ Bolo zle-nedobre. Vyčítalo sa nám, že tendenčnosť sa môže prejavovať už vo výbere správy. Ak sa hoci dodatočne zamyslíme nad kritikou, nemôžeme ju iba tak zmiesť zo stola, aj keď tým nestratí komickú príchuť, lebo ťažko je predstaviť si, aby správa, že Napoleon bitku pri Waterloo prehral, bola tendenčná. Ťažkosti sa začínajú, ak sa má uplatniť Mannheimova charakteristika filozofie dejín pri otázkach: prečo sa to stalo, a aký to má význam? Tu sa už môže uplatniť voľnosť názorov, že napokon už nie je isté, či bitka pri Waterloo naozaj bola. Asi preto, lebo aj v historickej vede platia konvencie ako pevné, už nemenné stĺpy, ako skala, na ktorej stojí napríklad cirkev. V histórii sa neraz stane, že sa taká skala, pôda pod nohami, rozkolíše, ale historikovi sa zdá, že sa rozkolísal obraz sveta. V takej chvíli je asi užitočné pozrieť sa na nohy alebo na pôdu pod nimi.

Asi sa nemýlime, ak vyslovíme predpoklad, že v súčasnosti sa svet naozaj rozkolísal spolu s pôdou, na ktorej sme dlho pevne stáli, hoci každému sa to nezdá a niektorí už stoja pevne ako múry hradné. V takých situáciách sa ruší doterajšia

*Štefan Žáry, Ladislav Guderna, Špitzer s Messerschidtom (okuliare zapožičial L. Guderna),
Albert Marenčín, Martin Guderna*

identifikácia s preverenými hodnotami, osobnosťami, istotami, filozofickými školami, s božstvami, modlami, a hľadajú sa nové. Stará móda odchádza, prichádza nová, ako vrstvy piesku pri prílive, zakrývajúce jedna druhú (poslednýkrát Marcus Arélius).

Koncom šesťdesiatych rokov sa malo vydať takmer kompletne dielo S. Freuda, potom sa nevydalo. Teraz sa S. Freud predsa len vracia aspoň vo výberoch a jednotlivými dielami. A je to sklamanie, lebo sa zisťuje, že nejde o panerotika, o bezbožníka, ktorého modlo je sex, ale o lekára - objaviteľa, o mysliteľa, ktorý mnohé svoje skúsenosti ako lekár aplikoval širšie na celú psychológiu, na dejiny a kultúru. Keď odznejú všetky za a proti, dostane sa mu miesto vo vedeckých knižniciach, ako ho tam majú všetci, hodní takého miesta a stane sa objektom pokojného a trpezlivého štúdia. Ak sa to so vzdelaním myslí vážne, vo vedeckej knižnici má byť všetko. Asi nie je nič horšie, než ak sa o vedeckých poznatkoch hovorí z druhej ruky, z počutia. Ak je správa posvätná, potom môže byť komentár voľný a najmä konfrontovateľný s iným komentárom. Ak redaktor napíše, že Talmud je diabolská kniha, mali by ho prepustiť nie pre antisemitizmus, ale pre nevzdelanosť.

V celkom mladom veku sa mi náhodou dostala do rúk Freudova štúdia o Michelangelovom Mojžišovi, knižka neerotická. Nadchlo ma Freudovo zistenie, že socha sa stala pre Freuda symbolom potlačenia hnevu, ktorým hrozil vybuchnúť pri pohľade na zástupy tancujúce okolo zlatého teľaťa, okolo modly, zatiaľ čo on prinášal tabule zákona, ktoré stoja na začiatku humánnej civilizácie. Prorok si uvedomil svoje poslanie, potlačil svoj hnev a odvte-

dy hľadá prísne na neosobný cieľ transformovať slepé a deštruktívne pudy na tvorivú energiu. Ak táto štúdia bola kdesi na začiatku aplikácie psychoanalýzy na kultúrne dejiny ľudstva, na konci posmrtné vyšla kniha Mojžiš a monoteizmus. Medzi týmito dvomi dielami je celá knižnica, priester alebo pevnina, ktorú sa oplatí prebádať, lebo jej hodnoty sú odvodené z ľudského utrpenia, z chorôb najťažších – psychických.

To je všeobecné a tým zase raz pravdaže povrchné.

S. Freud si v slovenskej kultúre nezískal domovské právo, lebo nežičlivé objektívne podmienky a nechota, zapríčinená pamfletmi na základe informácií z druhej alebo tretej ruky.

Dvere pootvorili nadrealisti podľa príkladu francúzskych surrealistov. Kriticko-paranoická metóda tvorby mala svoju oporu vo Freudovej teórii sna a podvedomia, v ktorom sa ukladá všetko potlačené a v spánku vychádza na povrch. Sen bol pre surrealistov vážnym zdrojom inšpirácie ako slobodný prejav. Sen je popri oblasti vtipu a koproplálií sférou, v ktorej sa rúcajú konvencie, pretváрка a všetko, čo protirečí dennému poriadku. Sen ruší denný poriadok.

Boli pokusy aj o vedecké použitie freudizmu v psychológii (netrúfam si podrobnejšie informovať), aj na rozhraní psychoanalýzy a literatúry, predovšetkým u K. Terebessyho, ktorého zaujala alchymia jazyka. Ostali po ňom nevydané rukopisy komparatívneho charakteru a uverejnené štúdie o ambivalencii jazyka a iné.

Nepriaznivé pomery nemožno obísť, čím nechcem oslabiť výčitku skrytú v otázke, či sa totiž slovenský intelektuál nevyhol absolvovaniu sebaanalytickej

„krízy“ stredoeurópskej alebo vôbec európskej kultúry. Ak sa pravdaže neintegrujú aktuálne a produktívne tendencie v európskom alebo svetovom myslení, ak sa s nimi viac alebo menej domáce myslenie nevyrovná a uzavrie sa pred nimi, ostáva zabývaný spôsob myslenia, hoci napríklad romantický, ktorý má na Slovensku pre rôzne okolnosti prítulný domov, najmä vo svojej nostalgickej ruralistickej podobe. M. Chorváth si to veľmi dobre uvedomoval. Staromilstvo ho dráždilo.

Ale chcem obrátiť pozornosť na menej zraniteľnú okolnosť. Akiste je prípustné prenášať skúsenosť z jednej oblasti báda-

nia, hoci zdanlivo vzdalenej a špecifickej. Historička umenia A. Güntherová-Mayerová napísala v súvislosti s rozšírením renesančného umenia na Slovensku, že „v slohovom vývoji tohto smeru opäť pozorujeme príznačné špecifikum slovenského umenia t.j. okolnosť, že u nás nikdy nebolo zastúpené vrcholné obdobie slohového vývoja... chýbali na to spoločenské podmienky...“

Chýbali, lebo toto územie bolo oddávna časťou ťachovnice, na ktorej sa hralo o hegemoniu politickú, vojenskú, náboženskú, kuruckú, labanskú atď. atď. Prv než sa mohol nejaký štýl vyvinúť a naplniť, nastalo prerušenie, a keď vznikli podmienky nadviazať na vykonané, už začal dominovať nový sloh. Osud freudizmu je rovnaký.

V istej obmene to platí aj o duchovnom vývine. Hoci môžu torzá ukrývať viac krásy ako pohoria z mramoru a nadoblačné stavby, torzovitý, prerývaný a nenaplnený vývin je evidentný. Akiste nie z vlastnej viny, ale ak túto tradíciu nazveme nespravodlivo zaostávaním, nájde a našlo sa nemálo intelektuálov, ktorí z toho stavu urobili a robia podnes cnosť, našli v ňom bolestínsky zaľúbenie, hoci nič nie je asi také dôležité, ako prekonať ho. V záujme národa.

Dostali sme sa k najháklivejšej časti našej nápravy proti prúdu rieky. Bez popisu cesty chcem sa skryť za priliehavý výrok muža, ktorého úvahy spred druhej svetovej vojny neprestali byť aktuálne a podnetné, R. N. Coudenhove-Kalergiho. Z diela Pan-Europa:

„Národ je ríšou ducha, celá moderná kultúra v Európe je národná, každý teda, kto cíti úctu pred duchom, musí cítiť úctu aj pred národnou myšlienkou. Ako má náboženský idealizmus rub v náboženskom

Juraj Špitzer (koláž)

fanatizme, tak má národný idealizmus rub v národnom šovinizme.“

Úvaha autora má vizionársky charakter, ak ju konfrontujeme s našim vekom rozpuťaného nacionalizmu, ale stojí aspoň za krátke zamyslenie: k prekonaniu národnostných bojov musí byť nastúpená rovnaká cesta, ktorá viedla k zastaveniu náboženských bojov. Dnes zastávajú národné štáty prakticky túto národnú zásadu: *cuius regio, eius natio...* Budúca odlika národa od štátu bude rovnako veľkým kultúrnym činom ako odlika cirkvi od štátu. Pojem štátneho národa sa prežije práve tak ako pojem štátnej cirkvi a ustúpi pred zásadou – slobodná národnosť v slobodnom štáte... Každý iný pokus o riešenie národnostnej otázky vedie k vojne a tým ku skaze Európy.

Nielen prirovnania, ale aj prognózy krivajú, lebo sa usilujú preniknúť do tmy a majú najmä charakter zbožných želaní a sú neraz moralitami, ktoré sa opakujú v rozmanitých štylizáciách. Boli takmer rovnaké pred prvou vojnou, pred druhou, aj teraz, lebo – a tu sa vraciam k stoicizmu – môžu sa rozhodnúť, ľudia budú robiť stále to isté. Chvilami sa zdá, že varovné hlasy mysliteľov, ekológov a citlivých básnikov sú iba variáciami na jednu tému z Haydna, že ide skôr o úroveň variácií než o efekt. Samovražedná hrozba ľudstva akosi neslabne.

Aj ja som študoval S. Freuda povrchné a hedonisticky, iba to, čo bolo na rozhraní psychických porúch alebo umenia. Lahkomyselne som sa preniesol cez dielo Psychológia masy a vlastného ja, inšpirované Le Bonovou Psychológiou davu, ktorá by mohla byť druhým povinným breviárom vplyvných osobností s nezištnou náklonnosťou k ľuďom. Mohol som sa vyhnúť

všeličomu:

„Vo svojej realizácii, ako ju predstavuje ruský bolševizmus, získal teoretický marxizmus energiu, ucelenosť a výlučnosť svetového názoru, zároveň však trápnu podobnosť s tým, proti čomu bojuje... Marxove diela nahradili ako prameň zjavenia Bibliu a Korán, hoci sotva obsahujú menej rozporov a nejasností, ako tieto staršie a posvätné knihy.“

A v liste Einsteinovi:

„Aj bolševici dúfajú, že uspokojením materiálnym potrieb a vytvorením rovnosti medzi členmi spoločenstva môžu ľudskú agresivitu odstrániť. Považujem to za ilúziu... Ideálnym stavom by bolo spoločenstvo ľudí, ktorí podriadili svoj pudový život diktatúre rozumu. Nič iné nezabezpečí také dokonalé a odolné spoločenstvo ľudí, hoci za cenu vzájomnej citovej absencie. Ale to najskôr veľká utopická nádej.“

Ibaže s utópiami nemáme dobré skúsenosti. Už to je dôvod stať sa stoikom, ak nie skeptikom.

Matejov, Prušková: *V lete r. 1968, v rozhovore pre Slovenské pohľady, ktorý s vami viedol chvíľami ústretovo, chvíľami zlomyselne v podvratnom tóne Milan Šútovec, v ktorej si z replík ste zacitovali Lichtenberga: „Niekedy zvykne tak prudko sprchnuť, že sú odrazu všetky svine čisté a všetci ľudia sa zablatia po uši“. Čo vám prichádza na um z vášho obľúbeného Lichtenberga koncom leta 1994, ktoré sa už prechýľuje do jesene...*

Špitzer: K hedonizmu chvíle alebo náhody patrí akiste aj ironická a seabaironická reflexia, schopnosť vidieť seba a veci rovnako vážne, ako aj z uhla rušiaceho

tabu vážnosti. Narušenie tabu prináša úľavu – od satiry až po čierny humor, hoci od Senecu a Petrónia až po Lautréamonta a Jarryho. K najvážnejším úvahám najvážnejších mysliteľov mohli by takto vzniknúť paralelné dejiny mysliteľstva. Vážený vedec a pedagóg G. Ch. Lichtenberg by nemal chýbať medzi autormi takých dejín.

Písal o všetkom, čo videl vokol seba. O všednom dni, o duchu storočia, o vládcoch a ovládaných, o Európe a národoch, o láske, ktorej mal v živote málo. „Prvá satira vznikla z pomsty“ – napísal.

Jeho aktualizácia nie je bez rizík. Keď M. Šútovec uverejnil spomínaný Lichtenbergov výrok, inkvizičné otázky zneli: Koho

považujete za ľudí a koho za svine? Výhovorky, že u nás zvykne často a prudko sprchnúť a že tí istí, čo sa náhle zablatili, môžu byť v zápätí čistí a naopak, nezneli presvedčivo. Možno by nezneli presvedčivo ani teraz. Preto radšej čosi iné:

„Neviem prirodzene povedať, či bude lepšie, ak bude inak. Ale môžem povedať, že by malo byť inak. Ak má byť dobre.“

„Tu ležia zemiaky v spánku, očakávajú svoje zmŕtvychvstanie.“

A čosi odťažite (možno aj nie):

„Človek je napoly duch a napoly telo, ako je chobotnica napoly rastlina a napoly zviera. Na rozhraní sa vyskytujú vždy čudesné tvory.“

Najvyšší triumf
Je sloboda
A láska
- za ňu sa platí
najväčšia z daní
keď si sám
v nekonečnej noci
sám na svitaní
ako dar spadne z neba
nesmieš jej brániť
keď chce odletieť.